

נעדרים – סיפורו של לילה אחד באוקטובר ועשר השנים שלאחריו

תכניתה של אילת נגב - 1983

קרא גבי ינון

לזכר שמעון בן דרור תמלול נירה פנסו 2021

מרדכי פאר: איך אני יכול להאמין באלוהים, בביאת המשיח, בכול להאמין, אם אני לא אאמין שהילד שלי, שקפץ מהטנק, עוד חי באיזשהו מקום? איך הם יכולים לקבוע עובדה? אז בוודאי שיבואו ויוכיחו לי. אבל פה היה בן אדם חי, היה ילד חי. הוא קפץ מטנק, אז אחת כמה וכמה את האמונה הזאת אני לא יכול למחוק מתוכי כי אחרת אני לא יכול להאמין בשום דבר יותר.

ענת יוגב (בת כיתה): בן אדם נעדר זה כאילו שלא מפסיקים לבכות עליו אף פעם. זה כאילו לא מתחיל אף פעם וזה לא נגמר אף פעם. כששמעון, שמענו שהוא נעדר, זה הלך לאט-לאט. מעולם לא הפסקנו לבכות מעולם לא הפסקנו לגמור לבכות עליו, אף פעם זה לא נגמר. אולי העניין שהוא עדיין נעדר משאיר תמיד פתח. למשהו שמחכים, שאולי הוא בכל זאת יחזור.

שולמית בן דרור (אמו): "חשוב שהוא לא שלם חי או מת באיזשהו מקום. לפחות זה. שיחזור מת גם, רק שיהיה אתנו. כאן, כאן במשק. אפילו בבית קברות, זה גם שייך למשק. כאן זה איפה שהוא שייך, איפה שהבית שלו."

450 לוחמים מכל מערכות ישראל עדין נעדרים עד עצם היום הזה. הם אבדו במצולות ים, במדבר הגדול, בשמים הרחבים. אחדים – נסיבות מותם אינם ברורות. אחרים כל גורלם הוא תעלומה שתומה שאין לה פשר. 19 מתוכם נעדרים ממלחמת יום הכיפורים.

עירא עפרון היה אז מ"פ בשריון: "ביום שבת באחת, או בשתיים-עשרה אפילו, קיבלנו הודעה שבשש אמורה לפרוץ, הייתי אומר אמורים לפרוץ קרבות בהיקף מוגבל באזור התעלה."

"התחלנו אז לנוע בציר הג'ידי או לכיוון ציר הג'ידי ואחר כך על ציר הג'ידי לכיוון התעלה. הייתה לנו בעיית עבירות כי זה היו דיונות וירד חושך."

באחד הטנקים באותה פלוגה נהג באותה שעה מאיר אבולעפיה.

שלמה חבז היה התותחן: "לקראת החשיכה נתקלנו בכוחות האויב ואז התחילו הפגזים הראשונים. היינו די צעירים בצבא, די חדשים כך שלא הבנו מה בדיוק מהות המלחמה, לא ידענו איך להיכנס לתוך זה. הטנק שלנו נפגע בשלב מסוים בעת שהיינו טנק בודד בשטח. מה שקרה, המט"ק הקודם, שטרן נפצע בעין ונאלצנו לפנות אותו. נסענו לאחד המעוזים שמה פינינו אותו, לאחר מכן עלה על הטנק מט"ק חדש שלא הכרתי אותו שהוא, שמו היה בן דרור."

שמעון בן דרור, בן קיבוץ שדה נחמיה עמד לסיים את קורס הקצינים שבוע לאחר מכן. הרביעי בטנק היה הטען-קשר זאב פאר. שלושה אנשי צוות שהתגייסו לצבא רק שבעה חודשים קודם לכן ומפקד טרי שהגיע לפלוגה יום קודם כתגבורת. לצוות ניתנה הוראה לחזור בכוחות עצמו למוצב "ליטוף ב", שמדרום לאגם המר הקטן.

שלמה חבז: "אני זוכר את הסיגריה שעישנו ביחד. אני זוכר מאוד שהוא אמר, חבר'ה, קדימה, בואו נעלה לטנק, צריכים להצטרף לפלוגה. אני זוכר אותו עדין באותו שפם. לאחר מכן נסענו כברת דרך די ארוכה. סטינו מהציר, פינינו ימינה ואז נתקלנו בכוחות אויב שהסתערו עלינו מכל עבר. יריתי ללא אבחנה, העיקר שיהיה הבזק, שיפחדו המצרים ולא יסתערו על הטנק. זה לא עזר. ירו עלינו מכל הכיוונים. הטנק התחיל לבעור עוד מלמטה, ממקום מושבי. לאחר מכן התחילו לירות בנו בזקוקות וכל הטנק רעד ו..."

מרדכי פאר: "תראה בימים הראשונים לא היו כמעט ידיעות, לא פירוט, לא פורסם שום דבר. יש תחושות, יש לה אינטואיציות לבן אדם. למרות שאני עוד דאגתי ושלחתי חבילה לדואר הצבאי שלו. שלחתי פתק, כמובן, של הרגעה,"

מאיר אבולעפיה: "הרגשתי זעזוע חזק ושרסיסים עפים לכל עבר והיה כאב(?) כדור שמעתי, לכיוון הצריח, הייתה צעקה כזו קלה, המשכתי לצעוק כמאתיים מטר אני מעריך, לאחר הפגיעה, שמה עצרתי."

העובדות באשר למה שקרה עד לרגע זה לוטות בערפל. השעה הייתה כפי הנראה שתיים לפנות בוקר. ושום כוחות ישראלים לא נראו בקרבת הטנק. על השתלשלות הדברים יש גרסאות שונות. שמעון בן דרור נפגע, ככל הנראה, בטנק. זאב, שלמה ומאיר מחלצים את עצמם וקופצים בנפרד, כל אחד בכיוון אחר, ונעלמים בתוך החשיכה.

שלמה חבז: "אני תמיד נזכר בזה. נזכר בזה תמיד, התמונה תמיד תהיה לנגד עיני, התמונה של שתי הדמויות שרצות.. לצד שמאל.. ורק אחד לא חזר. מאיר, הוא שואל אותי, אני אומר לו איפה פאר? והוא גם שואל את אותה שאלה איפה פאר. הוא אומר לי לא יודע רואה אותו רץ ולא יודע. את הדמות שלו רצה בברור אני ראיתי. רצה מהטנק, בורחת מהטנק. ניסינו אחר כך לחפש אותו, לא ראינו אותו. המשכנו עוד לצעוק פאר אני והוא ביחד, והמצרים התקרבו על מרחק של שלוש-ארבע מטר עד הטנק. זהו. אז כבר לא היה לנו מקום להישאר באותו מקום כי אחרת גם אנחנו היינו מחוסלים. הם רדפו אחרינו במשך חצי שעה. עשרים דקות, חצי שעה כשהם יורים עלינו. וככה רצנו איזה כמה קילומטרים."

בחשיכה שמסביב אין השניים יודעים היכן הם נמצאים וכיצד להגיע אל כוחותינו. שעות ארוכות הם תועים בשטח, ספק הולכים, ספק רצים, מחפשים מסתור לרגלי החוליות, מנסים להתחמק מאש המצרים.

"פתאום ראינו שתי דמויות על החולית, על הדיונה. אני חושב שאני ראיתי אותם ראשון והתחלתי לירות, ויריתי באמת כמו משוגע. ולא הצלחתי לפגוע. עד שמוישה צעק פתאום "זה שלנו, זה שלנו". קודם כל הפסקתי לירות. עכשיו התחלתי לקלוט שלא פגעת ואז ניגשתי אליהם והעלינו אותם על הטנק וקודם כל דבר ראשון חייבנו אותם ונישקנו אותם ונתנו להם מים. הם היו מאוד מאוד מבולבלים. לא ידעו שום דבר. ואני ביקשתי ממפקד הגדוד שלי רשות עם הטנק שלי אישית לנסוע לחפש את הטנק שחסר. עוד לפני הנץ החמה. עוד לא הייתה שמש. אין לי שום הערכת זמן כמה זמן חיפשנו אבל עשינו חיתוכים ועשינו מעגלים, כל פעם בקוטר יותר גדול, שטח גדול, אני חושב שהגענו לרדיוס של ארבעה חמישה, די מצחיק באמצע המלחמה, מ"פ נוסע בסיבובים ארבעה-חמישה קילומטר. עניינית, אם מחפשים טנק, כי זו האחיזה הטובה ביותר להמשיך לחפש – ולא מוצאים. כל העסק הזה רץ על תא השטח הזה שבו הטנק אמור או סביר שיימצא, בצירוף קרב שמתנהל לכל אורך אותו היום עד חושך יום ראשון. ובערך בארבע וחצי השילוב של קרב וחיפוש הופך להיות רק לקרב."

יום יום הולכת שולמית, אמו של שמעון, אל תיבת הדואר שליך חדר האוכל.

שולמית: "איך אפשר לתאר דבר כזה, את יודעת, את לא שומעת, מישהו אחר אומר אה, אולי ראיתי ומישהו אחר.. שמועות. שברור רוצים איכשהו להשקיט אותך או להרגיע אותך. לאט-לאט כבר לא שאלו, כי יודעים: אילו הייתי שומעת משהו אז ברור שהייתי מספרת."

לרבקה ולמרדכי פאר שני בנים במלחמה, ואולם מזאב אין הם שומעים דבר.

מרדכי פאר: "וכעבור מספר ימים מצלצלים כאן בדלת, אני מסתכל החוצה דרך הפתח הקטן הזה ורואה מספר אנשים. ובאמת באופן אינטואיטיבי כמעט שנפלתי. לא יכולתי כבר לפתוח את הדלת. התחלתי לרעוד כולי. אני זוכר את זה כמו עכשיו. את יודעת, ישנם דברים, מקרים מסוימים בחייו של בן אדם שלא ישכח אותם לעולם! אחד הדברים הוא – ברמפה, על יד הרכבת באושוויץ, כשהפרידו אותי מההורים ומהאחים שלי, מהמשפחה שלי. לי אמרו ללכת שמאלה ואתם שלחו ימינה. זה, התמונה הזו כרודפת אחרי ביום ובליל. וגם התמונה הזאת. שני אנשים עמדו על יד הדלת, לפני שפצו פה, לפני שאמרו משהו. מובן שנתתי להם להיכנס, גברים, ונשים, לא זוכר, מספר אנשים ארבעה. והודיעו לי שזאביק נעדר."

עשרות רבות של חיילים נמצאים בשבי המצרי אולם באותה תקופה אין איש יודע את שמותיהם. מאות עדין נעדרים.

מיכאל בן דרור (אחינו): "אני זוכר שביקשתי מהמ"פ בקשה לחופשה מיוחדת להתחיל לחפש, זה היה בסביבות הפסקת האש ושמעון היה שריונר, ואני איש חי"ר, לא היה לי מושג מה זה שריון. נראה לי אם אני מצייר טנק זה אותו הדבר כמו שילד מצייר, אני צריך להתחיל שם מהתחלה על כל העניין של השריון, איך זה בכלל עובד? מה זה, זה יחידות? איך זה? היום אני כבר מומחה לצערי, בעניין."

מיכאל בן דרור נוסע אז לתל אביב אל מה שמכונה בפי המשפחות "מרתף התקווה והייאוש".

מיכאל: "בתקופה הזאת האמנתי, פשוט האמנתי. לא זוכר, היו יותר ממאה שבויים אם אני לא טועה, במצרים, שישים וכמה אצל הסורים והבנתי שזה בהחלט יכול להיות. הייתי מוכן גם לגרוע ביותר אבל בכלל לא חשבתי על זה. תנאים משופרים, עם או בלי חקירות, או דברים כאלה. הייתי מוכן לתת הכול רק שיהיה שבו. ממש, כי אתה מוכן להיאחז בכול שביב של תקוה. תראה, כל מי שיושב עם הגב, עם ראש מכונס בין הברכיים כמו שנהגו לצלם אותם – זה יכול להיות הוא. אבל לא יכול, תשמע, זה או שכן או שלא. אתה די רואה עם כל הטשטוש, אם הוא היה מופיע שם אז היינו רואים אותו."

שולמית: "את לא מעיזה לחשוב אם הילד שלך, לראות אותו בדם, או לראות אותו בדברים כאלה. זה יותר מידי, אבל זה היה ממש גיהנום."

מיכאל: "שבע נשים אוחזות בדמות מטושטשת עם הגב, דמות אחת, זה שובר לבבות. ואז אתה מבין שזה רק במקרה הטוב שייך רק לאחת מהשבע. השש יישארו בלי. הסקרים והסטטיסטיקה לרעתנו במקרה הזה, מאחד לאלף יש סיפור של הצלחה, כל העולם מחפש את האחד הזה. את האלף אתה זונח. ואז התחילו לרוץ סיפורים על ניסים שהיו במלחמה. במלחמה היו גם ניסים. כל מיני סיפורים על חברה ששמעו שנעלמו ופתאום הם הופיעו, ונזכרו בכל מיני סיפורים מאגיים ממצע קדש על חברה שכבר סתמו עליהם את הגולל ופתאום הם הופיעו."

מרדכי: "היא אמרה לי – אני לא רוצה לחשוב, אולי התעללו בו, אולי מי מה מה? כשבן אדם יודע משהו אז זהו! זה הכיוון. האי-וודאות יוצרת תיאוריות. יוצרת מחשבות. ביעותים, באמת ביעותים. את יודעת, בן אדם לא רוצה אף פעם, אף פעם, כנראה בן אדם בנוי כך, לא רוצה להאמין בגרוע ביותר."

שולמית: "המתח וזה שלא יודעים שום דבר איכשהו זה נותן לך פתח קטן של תקוה. אבל זה קטן מאוד."

בגלל היקף המלחמה גורלם של מאות חיילים אינו ידוע. רק לקראת הפסקת האש, עם שוך ענני הקרב הצבא מתחיל להתארגן ולהתחקות אחר מוצאותיו של כל חייל וחייל. מטבע הדברים רוחם של בני המשפחות קצרה. ומחזה נפוץ הוא באותם ימים לראות אב, אח או חבר עוברים במחנות צה"ל ותמונה בידם. גם מיכאל בן דרור יוצא לחפש.

מיכאל: "יצאתי לג'וליס. ראיתי שם קסרקטין מלא חיילים צעירים, חברה שרק גויסו. החיילים, גם החיילות היו מותשים מהתחקירים השונים שהם עברו לאורך ולרוחב כי זאת הייתה הדרך היחידה לעלות על עקבות של חברה שאינם. לכן היו הרבה מאוד שתיקות. הלכתי שם לחדר האוכל, זה אני זוכר. הם ישבו ואכלו כמו שחדר אוכל ככה גדוש מלא-מלא חיילים על הספסלים האלה, התחלתי לעבור בין החיילים, חייל אחד שולח אותי לשני. כולם עם פיות מלאים ואז חייל אחד בפה מלא אטריות, זה אני זוכר עד היום "...שמעון – הוא נהרג". ככה, בקול כזה. זו הייתה פעם ראשונה שאני הרגשתי מין צמרמורת כזאת שרועדות לי הרגלים. כאילו שקיבלתי מין מכת חשמל. זה היה הדרך הבנאלית ביותר לקבל דבר כזה, אני עמדתי כולי ממוסמר אבל אז בעצם אשר יגורתי. ציפיתי לאיזשהו דבר כזה. מישהו אמר לי שהוא ראה את שמעון פצוע. פצוע על יד הטנק נשען. אני מוכרח כאן להגיד במאמר מוסגר שאני כבר לא בטוח אם זה פרי דמיוני היום או שזה, זאת באמת הייתה שמועה, אני ממש ראיתי לנגד עיני, אם היום אומרים לי את המצב הזה אני רואה בדיוק איך הוא יושב ונשען על הטנק עם הרגליים שלוחות כלפי חוץ. פצוע? חי. אחרי הסיפור של פצוע אני מוכן לרוץ לקצה העולם. לקחנו אוטו של המשק, כל מה שאני זוכר שזה היה מכונית אדומה. המשכנו, עברנו את התעלה בעצם באיזשהו מקום בצורה לא חוקית. עם מדים אמנם, אני הייתי, טוב, אני הייתי מגויס אז אבל מקומי לא היה שם אלא ברמה. השארנו את האוטו במגרש חניה והוא בער בצבעו האדום. וממש הפריע לי השטות הזאת שלקחנו דווקא אדום ועברנו מטנק לטנק. כשאתה חוקר אישית את האנשים אז תמיד הייתי בתור חבר ולא בתור אח. כי אחרת לא אומרים את האמת. אני גיליתי את זה. אז גם שלטתי בעצמי יפה מאוד. אנחנו באותה תקופה בערך חודש ימים הזדקנו בערך בשנה. אני חושב,

אולי יותר. אני זוכר שזה היה ממש דמדומים של ערב של היום השני של חיפושם והגענו לאותו טנק בודד בדיונה ומצאנו את מאיר אבולעפיה, אבל הוא לא יכול היה לעזור לנו, הוא סיפר לנו על חבז, שלמה, שהוא גר בבאר שבע והייתה לנו נסיעה ארוכה ולילית ועלינו וירדנו מדרגות בכל מיני שכונות והגענו בסביבות שתיים בלילה שזה לא בדיוק שעה שיש את מי לשאול שם.

בסוף דפקנו על הדלת של משפחת חבז וזה הלך הכול בצעקות מעבר לדלת. ופתחו. ושלמה חבז אז היה מאוד נפחד, מאוד מסוגר, והוא ספק דיבר יותר נכון לא דיבר, ספק ייבב, זה היה מצב שקשה לתאר אותו. והוא לא רצה לספר! ואני זוכר שאני בהתחלה חקרתי אותו בעדינות ובסוף תפשתי לו את היד ואמרתי לו תראה, אני רץ כבר יומיים אחרי סיפור של בחור פצוע. אני מוכן עד קצה העולם ללכת על העניין הזה. עכשיו בידך המפתח, לקחתי לו את היד ואמרתי בוא, תיגע בגוף שלך ותראה לי איפה כאן הוא נפצע, כאן הוא נפצע, כאן הוא נפצע, כאן הוא נפצע. אז הוא אמר מה שאמר והראה לי איפה שהוא נפצע."

שלמה חבז ומאיר אבולעפיה, שני העדים היחידים עוברים חקירות ממושכות ומייגעות בניסיון לדלות מפהם מה אירע לשמעון ולזאב. אך לשווא.

מאיר אבולעפיה: "היה לנו הרבה, הרבה חקרו אותנו. אני עברתי בשלב מסוים לאחר המלחמה הפנו אותנו למחלקת השיקום(?), היפנו אותי לשם, אולי דברים מסוימים שנקלטו במוחי ולא עברתי."

שלמה חבז: "פתאום הרגשתי שאני חשבת שמטיחים בי רגשי אשמה. אבא של פאר ניסה לנער אותי כשנפגשנו אז בקריה לחקירה. הוא אומר לי, הוא צועק, איפה הבן שלי. וקשה, קשה מאוד לקבל את זה, אני מבין אותו."

מראיית: "מה סיפרת לאימא שלך כשחזרת הביתה?"

מיכאל בן דרור: "עדין כלום, כי – לא אגיד שניסיתי להאמין, אני לא סיפרתי לאימא, למה, אני יודע, אבל אני לא זוכר בדיוק למה עוד כן חיכיתי בתקופה הזאת. שערותי הלבנים מהעניין הזה."

מכיוון שהטנק נע לבדו מנותק ממערכת הקשר הגדודית לא ברור באיזה אזור נפגע ואיזה מרחק עברו חבז ואבולעפיה עד שנתגלו בידי המ"פ עירא עפרון. התעלומה עוד גוברת כאשר מתברר שהטנק נעלם ואינו מופיע בתצלומי האוויר. בשבעה באוקטובר, היום שלמחרת הקרב נמצא האזור בשליטת המצרים. כשלושה חודשים לאחר הפגיעה יוצא צוות באישור המצרים ובליוויים לחפש את הטנק ואת שני הנעדרים. בראש הצוות חיים רובינשטיין.

חיים רובינשטיין: "באמת הטנק הזה היה מבחינת הניתוח של האירוע היה מאוד מסתורי במירכאות ההיעלמות שלו. הטנק הזה נעלם מן האופק. הוא היה ממש טנק שכאילו נמוג מהאוויר. היינו בכל העמדות העיקריות בשטח ולא ראינו שום סימן לטנק הזה, כאילו שהוא נמוג ונעלם. פשוט הסתובבנו באזור והפכנו כל תל קטן שראינו, כל נייר שראינו הרמנו להסתכל אם יש משהו בניירות האלה, לנסות להרגיש את השטח, מה היה יכול לקרות. עכשיו, במקרה הזה זה לא כל כך אופייני, בגלל שהכול שטוח אז זה כמעט לא מדבר אם להשתמש במילים להאנשה של השטח. הגענו למקום, היה שם כתם שריפה, ומצאנו שמה כל מיני חלקים, מה שאני זוכר זה אבזמים של תרמיל, של הרצועות הרחבות של תרמיל צד, של פק"ל, משחת גילוח צה"לית כזאת שקונים אותה בשק"ם, כלי גילוח, כמה שאני זוכר, ידית של אלונקה, אלונקה מתקפלת, וגם זוג תפילין. כשחזרנו בדקנו עוד פעם אם היה מישהו דתי ואז התברר שהמט"ק שפונה, שטרן יעקב היה דתי. ואז כתבתי לו מכתב ואז הסתבר שאכן התיק האישי שלו כשפונה נשאר על הטנק ואכן היו שם בפנים תפילין ולפי כל הראיות הנסיבתיות האלה, תפילין וכולי, זה מה שאני מעריך, אז כנראה זה היה הטנק במקום ההוא."

הממצאים דלים. הטנק איננו. העדויות מבלבלות וסותרות. החוקרים מניחים ששמעון נפגע בטנק וקפץ ממנו ורץ לכיוון לא ידוע. כל השאר סתום.

מרדכי פאר: "פתאום קיבלנו הודעה בכתב: שזאב מוכרז כחלל. טוב, הייתה לי התמוטטות שניה. האמת היא – לא כל כך הייתה כמו הראשונה כי כבר איך שלא יהיה בן אדם ציפה לגרוע ביותר. אבל יחד עם זה הזדעזעתי. שאלתי: מצאו אותו? הוא ענה לי לא. על סמך מה הכרזתם עליו כחלל? כעל חלל?"

חומר הראיות הובא בפני האלוף גד נבון שהיה אז סגן הרב הצבאי הראשי.

גד נבון: "אנחנו קובעים דבר קשה מאוד! שאם חלילה נטעה אפילו בפסיק אחד הרי הרסנו עולם. ואין דבר יותר חמור מאשר להיות בספק ספיקה. כל זמן שאנחנו לא משוכנעים ולא פתרנו את החידה. לא נשאר תל לפרק. כל אותה התקופה אנחנו לא נוכל לקבוע לא לכאן ולא לשם."

מרדכי פאר: "אבל את האמת אני אגיד לכם. עד היום אני לא יודע על סמך מה. אינני יודע, אולי יש איזה ידיעות סודיות שאני לא יודע אותן, שאני לא מכיר אותן. אני לא יודע על סמך מה! לא-לא-לא רציתי להשלים עם זה. לא ידעתי מה לחשוב. לא ידעתי מה לחשוב, אבל יחד עם זה לא יכולתי להגיד שהוא שבוי כי לא היו לי ידיעות שהוא שבוי. אך יחד עם זה לא היו ידיעות שמצאו אותו. שמצאו את גופתו. על סמך מה החליטו לעשות אותו חלל? ברגע שהודיעו על כך שהוא חלל סתמו את הגולל."

גד נבון: "אני הולך לפי שיטת מה שכתוב בתנ"ך, "דרשא גם חקרא דספרא אז יאמרא לבני אדם. דהיינו – אני חוקר, דורש, לא מצומצם למסגרת העדות שקיבלתי. לא מצומצם לחומר שהובא בפני. וברגע שאנחנו משוכנעים שאין יותר מה לחקור אנחנו קובעים את העובדות המצערות בכאב, בצער, ואז האחריות מוטלת על קצין מוסמך דהיינו הרב הצבאי הראשי להכריז על אדם כחלל."

מרדכי פאר: "לא ישבנו שבעה.. אני אומר קדיש, אני מדליק נר. אני אומר צריכים להדליק נר. מה פתאום אני מדליק נר? מותר לי להדליק נר? אם קרה הגרוע ביותר אז כמובן, אם קרה אז כמובן שהייתי רוצה לדעת, הנה פה, פה, טוב, אני לא יכול להוציא את המילה הזאת. אתם יודעים למה אני מתכוון. כל, כל זמן שתהיה נשמה באפי אני אסתדר עם העינויים האינדיבידואליים האלה מה באמת קרה בלילה המר הזה. לפני עיני רוחי אני רואה את הקרב, אני רואה את האש, אני רואה. הטנק נפגע. פעם אחת אני רואה שהוא נפגע בתוך הטנק, פעם אחת אני רואה שהוא נפצע ביד. פעם אני רואה שהוא קורא לעזרה והחברים עוזבים אותו לנפשו. פעם אני רואה שהוא קופץ מהטנק והוא תועה בחושך באש האיומה שם. בין אנשי הקומנדו המצרים. כל זמן שתהיה נשמה באפי. מצד אחד אני לא אשלים. הנה אני לא משלים ולא בגלל דעה פוליטית, לא. כך אני לא משלים. אני לא יכול להוציא את הפסק דין סופי, את הגזר דין האחרון, זהו-זה! על זה אין ערעורים. איך, איך אני יכול לעשות את זה? וגם העינויים לא יפסקו."

שולמית בן דרור: "אני כל הזמן מרגישה, חסר משהו. אפילו בן אדם שיש לו איזה מחלה, אז יודעים אם הוא מת, יכול להיות סרטן או משהו, תאונת דרכים, אז יודעים. אבל פה זה נתקע."

מרדכי פאר: "מיליון תיאוריות. אני יכול לחשוב שמחביאים אותו, אני יכול לחשוב שעושים עליו ניסויים. אני לא יודע מה שאני יכול לחשוב, מה שבן אדם יכול לחשוב."

החזרת השבויים. החזרת 39 ארונות. עם כל אירוע התקוות מתעוררות ומתנפצות מחדש.

מרדכי פאר: "אפילו היום אני שמעתי לפני כמה שבועות היה מקרה, ודאי שמעתם או קראתם על זה שבסוריה יש שהם החביאו אותם, שלא ידעו אפילו שהם קיימים. אז שוב מתעוררת תקווה, אולי, אולי, אולי. אז כשסאדאת בא באמת חשבנו יש שלום, אולי בכל זאת החביאו אחדים, אני לא יודע. שבויים או לא שבויים, אינני יודע. אני כבר קראתי מקרים, הנה, מהשואה. שאנשים נפגשו אחרי שלושים שנה, אחרי ארבעים שנה. אז עובדה שקורה משהו, שקורים איזשהם מקרים. תגידו, אני נאחז בקש. יכול להיות. אבל איש שטובע נאחז גם בקש."

עם ביקור הנשיא סאדאת וחתימת הסכמי קמפ-דיוויד מקווים הכול כי עתה תיפתר סוף-סוף התעלומה. באביב 1980 מאפשרים המצרים לשתי המשפחות, לחברים לנשק ולחוקרים לחזור אל המקום המשוער שבו נפגע הטנק.

"אנחנו חזרנו לשם בתחילת שנות ה-1980, במסגרת הניסויים לחפש עוד פעם. מדהים לראות עד כמה השטח לא השתנה מהבחינה הזאת שזה לא כמו סיפורים מתקופת ז'ול ורן שהמדבר כיסה את הכול מחדש. והפכנו שם כל ערימת חול שהייתה וכל גבשוש אבל לא נמצא שם שום דבר."

מיכאל בן דרור: "השטח אני זוכר, היה זרוע קרעי עיתונים מצהיבים בעברית ואני זוכר שכל קופסת שימורים של מלפפונים חמוצים שכתובה בעברית עשתה לי משהו בלב. ומשמה זה המשיך הלאה, נעליים וגרביים ולך תחשוב מה שהיה שם בפנים. אני זוכר שזה הזכיר לי קטע מאורפיאו נגרו,

מהסרט שרואים את פיסות הנייר של הנשמות, קראתי לזה בליבי, לא יודע אם זה מכובד, קראתי לזה מסובת סיום. יש לי דרך להגיד חבר'ה, העסק אבוד, אין מה לחפש יותר."

"הרושם העז ביותר שלי מהביקור הורגש שאף אחד לא נח ולא שקט עד אותו רגע וגם אחריו על מנת לתת לכולם את הוודאות, לא את התחושה, אלא את הוודאות שהנושא של טיפול בחייל לא מתמצה בעצם עד שברור לגמרי מה שקרה."

שולמית בן דרור: "היה גם איזה מישהו שהיה מהמפקדים שלו. כאילו שיחזרו את הקרב וראינו – אין כלום. אני ראיתי במו עיני שאין שם, איכשהו אחרי זמן קצר הייתי יותר שקטה. אולי בגלל שראיתי את המקום, בגלל שראיתי כמה שזה קרוב לתעלה. זה נתן לי משהו. להיות שם."

אילת נגב: "להיות קרובה אליו יותר?"

שולמית בן דרור: "כן. לרגעים האחרונים שלו. מה שאני בכל זאת מתארת לי שזה היה שם. אבל לגמרי שקטה בן אדם כבר לא נעשה, לא אחרי שעבר עליו דבר כזה."

ז' באדר הוא יום הזיכרון לנעדרים. לפי המסורת זהו יום פטירתו של משה רבנו. "ולא ידע איש את מקום קבורתו עד היום הזה." נכתב בדברים ל"ד. בבית הקברות הצבאי בהר הרצל בירושלים חלקה מיוחדת: סביב כר דשא מונחות טבלאות שיש הנושאות את שמות הנעדרים.

מרדכי פאר: " כבר מלאו לי שישים. באופן רגיל זו הייתה אולי שמחה גדולה בשבילי. כן? אנחנו רואים, חדר מלא פרחים והפרח העיקרי איננו. ובכן הבן לא יכול היה לבוא לחגוג אתי את יום ההולדת אמרתי אני אסע לירושלים להר הרצל איפה שיש לפחות אבן זיכרון, שמצד אחד אומרת לי הרבה כי זה הדבר הממשי שאני רואה, אבן. כן? ארוכה. מצד שני את האמת להגיד זה כשאני עומד שם אז כאילו באמת, לא כאילו – הנה יש רק אבן וזה הכול. בוודאי שאני עומד שם למעלה, הנה אני רואה, באים אנשים, באות אימהות, משתטחות שם על קברים. זה יהיה מקברי מה שאני אומר עכשיו. אני לפעמים מקנא בהם. הנה הן יודעות, פה, פה נמצא הדבר האיום הזה, אבל פה הוא נמצא. פה יש משהו ממשי. ואני באמת לא זכיתי, שזכיתי זה ביטוי פרברטי פשוט. ההורים והאחים לא זכו להגיע לקבר ישראל וגם הילד שלי לא."

אילת נגב: "חשבת אם יולד לך נכד לקרוא לו בשמו?"

מרדכי פאר: "כן. חשבתי ולא רציתי. אמרתי לעצמי, אם אני קורא לו בשמו אז כאילו שאני כבר קובע עובדה. אתם יודעים שאצל היהודים לא קוראים בשמו של אדם חי."

מאיר אבולעפיה לא ראה מעולם את שמעון ורק את קולו שמע במערכת הקשר הפנימית.

מאיר אבולעפיה: "יש לי חלומות לפעמים. אני חולם על האנשים האלו, מה קרה, מה הייתי יכול לעשות מה היה זה. אז כאילו אנחנו הולכים כולנו ביחד, אנחנו בסוף איכשהו מגיעים לכוחותינו והכול מסתדר בסופו של דבר כמו כל חלום טוב היה לו סוף טוב. גם, או כולנו נהרגים או נתפסים בשבי, גם זה היה."

שלמה חבז: "באוקטובר, תחילת אוקטובר, לאחר שהייתי הולך, שהייתי עולה להר הרצל הייתי עושה שבוע שלא הייתי מתגלח בכלל, לזכרם של בן דרור ופאר זאב. קבוע. כבר אחת עשרה שנים. תפשו אותי פעם משטרה צבאית אמרתי להם זה לזכר החבר'ה, ולא עשו לי כלום."

מיכאל בן דרור: "חבז מפעם לפעם עולה גם לקבר, פעם ראשונה גילינו אותו בירושלים ואני ידעתי מאוד להעריך את זה. בחור שעלה לקברו של אדם שהוא לא הכיר מעולם, כל אשמתו הוא רק שבמשך שעתיים הוא שמע אותו בקשר והמרחק של שני מטרים בטנק זה מרחק של שמים וארץ. הוא שם ואתה פה. אולי הוא ראה את הנעליים שלו."

שלמה חבז: "אני עולה כל שנה לקבר האחים שמקום קבורתם לא נודע, גם כשאני בירושלים אני תופש אוטובוס וחותר להר הרצל. אני תמיד קופץ כי זה המקום היחידי שאפשר לעמוד ולראות את השם מתנוסס ולהיזכר באותם דברים אחרונים שעשינו ביחד בצבא. שם בדרך כלל אני זוכר בפרטי פרטים בדיוק מה קרה. כאילו זה עולה לי מו הקרקע אני זוכר היטב את הכול."

מיכאל בן דרור: "אנחנו שוכחים וחוטאים בעניין הזה כל יום מחדש, זה טבענו ועשר שנים הן עושות משהו. כשאנשים אומרים לעולם לא נשכח זה גם איזשהו שקר בעניין הזה. אתה שוכח אותו מיליון פעמים ביום. אני תמיד גם זוכר אותו, אני זוכר אותו הרבה."

בקיץ שלפני גיוסו עבד זאביק בבית חרושת כדי לעזור לחבר. ליד הפטפון בחדרו מסודרים בסדר מופתי התקליטים שלו. החיפושיות, לד זפלין, מוזיקה קלאסית. את קירות חדרו עדיין מקשטות תמונות של נערות צוחקות.

מרדכי פאר: "אני נושם עוד את האוויר שלו כשאני נכנס לחדר. אני חושש לנגוע באיזו מחברת כאילו שזה דבר קדוש. משהו מושך אותי שוב לחיות, לקרוא מה הוא קרא, איזה ספרים, פתקים, איזה רשימות. אמנם זה השוואה אבסורדית לאושוויץ, אני פתאום חוזר לאושוויץ כן? אבל אפילו באושוויץ כשישבתי, והייתי כבר בשנת 1942 באושוויץ, ולמרות ששם כבר ידענו, ראינו את הארובות וסיפרו אחד לשני מה שעשו ליהודים שהפנו אותם לצד ימין, כן? אני גם אז לא רציתי להאמין שהנה אין לי כבר אף אחד. שהם באמת הושמדו. לא יכולתי להאמין, עובדה, כששחררתי מהמחנה עוד ציפיתי, אולי בכול זאת. כשישבתי בעתלית, אני זוכר כמו עכשיו. ציפיתי אולי אני פתאום אפגוש את אחי הצעיר ממני שהיה צעיר ממני בשנתיים בדיוק. והיה גבוה ממני ובריא ממני. אולי אולי אולי. בן אדם תמיד מצפה."

שנה קודם לכן כתב שמעון שיר על גלעד פלד, חבר לכיתה שנהרג באימונים:

"בשחור עמדת שם.
מלבין חיוך מלאכי באפילה.
בכית שאבוא אתך.
אמרת שאתה לבד, ושלא טוב ועצוב לך.
ואני צעקתי צעקה גדולה: לא!
ואתה ירית.
וברחוב השחור מגשם נהרגתי ובאתי אתך."

שולמית בן דרור: "יכול להיות שאני שומעת רדיו וטלוויזיה ויש שירים שהוא אהב מהתקליטים מה שהיה אז. רוברטה פלאק, או שירים שהוא אהב, את יודעת, אז איכשהו, בלי שאני יודעת הדמעות יורדות לי. זה דברים, שחושבים הוא אהב את זה. או בכלל כשאני רואה משהו יפה, אפילו עוד היום, רואה משהו שאני מתרשמת וחושבת, הוא היה אוהב את זה. כן? אז בוכה, כי את לא יכולה לחלק את זה. את החוויה. לא שאת לא יכולה לחלק את זה עם כל אחד, דווקא אתו, כי זה היה מוצא חן בעיניו. ואם אני די מהר בוכה אז אני קודם כל שמחה שאני פה לבד ואיכשהו טוב לי שאני יכולה לבכות כי זה קצת יוצא. מעדיפה לשמור את זה בשבילי. יש כמה אנשים שאני עם או בלי מילים יש לי קומוניקציה בקשר לשמעון. בקשר לנושא. כל היתר אני מעדיפה לא לדבר."

מרדכי פאר: "היה לו חיסכון קטן בבנק והוא קיים על שמו. אני לא ביטלתי. ומגיעים ניירות. מגיעה ניירת. לא סכום גדול ולא דברים גדולים, בסך הכול דברים שאני הייתי נותן לו במתנה היה מכניס בעצמו לבנק. ומגיע לו הניירות ואני שם את זה, תראי, ניכנס לחדר, שהכול מונח על השולחן שלו. אולי כשיכנס יוכל לבדוק את חשבון הבנק שלו. הכיסא שלו עומד. הכיסא שלו פעם, הגיעו אלינו אורחים ולא היו מספיק כסאות. אינני זוכר מי נכנס שם לחדר והביא את הכיסא הזה אמרתי תחזירו את הכיסא הזה. הייתי עורך סדר פסח. זאבי היה שואל את הקושיות. אני מאז לא ערכתי יותר סדר. אינני מסוגל! ישנה שם חנות שקניתי לו זוג סנדלים. אני לא יכול לעבור על יד החנות הזאת. אני רואה את הכיסא שבו הוא ישב ומדד את הסנדלים."

בכל שנה הולכת שולמית לטקס יום הזיכרון של בני קיבוצי הסביבה. על מסך גדול מוקרנות בזו אחר זו 800 דמויות. לא קל לה, אך היא הולכת שנה אחרי שנה. אין היא יכולה לשאת את המחשבה ששמעון יופיע על המסך והיא לא תהיה שם. כמו מישהו שבא ממרחקים במטוס ואיש לא מקבל את פניו.

שולמית בן דרור: "מה שהכי, איך להגיד לך, הוא לא הזדקן, את מבינה? הוא נשאר 22, הוא נשאר כמו שהוא היה. בכל זאת אם אני רואה את החברה שבגילו אז הוא כאילו אחד מאלה. אז הוא כבר מעל 30."

מיכאל בן דרור: "זוכר אותו כל יום, אני לא צריך בשביל זה לא ימי זיכרון ולא תאריכים ולא מצבות. זה לא עובד, אח שלי אני רוצה אותו חי אבל.."

מרדכי פאר: "לפעמים באמת ברגעים של ייאוש אני אומר לעצמי מה, מה אתה חושב? זה לא, אני אומר את זה לעצמי: אין תקווה! לפעמים אני אומר את זה, מה אתה עוד מדמיין לעצמך, אתה חי בעולם הדמיונות? וכעבור רגע או כעבור שעה או כעבור יום אני אומר לא, איך אתה יכול להשלים, לא, זה לא יתכן! זה לא יתכן! בין תקווה לייאוש, וזה הדבר האיום ביותר, שהתקווה היא חזקה והייאוש הוא גדול. מצד אחד אנחנו מקווים, אנחנו לא יכולים להשלים מצד אחד, ועדין חושבים שאולי הדלת תיפתח אם כי אני בן אדם די ריאליסטי ולא רואה די הרבה ניסים שקרו לו. ומצד שני אם באמת קרה הדבר, אם זה נכון, אם קרה הדבר האיום אז מובן שהיינו רוצים – טוב קשה לי להוציא את המשפט הזה מהפה אבל אתם יודעים למה שקיוונו. לפחות."

התעלומה הפתוחה מדרבנת את הצבא להמשך החקירה. הדרג המדיני מנסה להשפיע על שלטונות מצרים לאפשר את המשך החיפושים. מדי זמן חוזר חיים רובינשטיין אל תיק העדויות ומנסה לחפש בו כיוונים חדשים.

חיים רובינשטיין: "הטנק הזה נגרר משם על ידי המצרים. לפי איזה סיכוי הטנק הזה אולי הוא בתערוכה בקהיר או איפה שהיא נמצאת. בזמן שהארמיה השלישית ישבה באזור ההוא הייתה שם סוללת ארטילריה שלהם. ויכול להיות שאם יצליחו לאתר את מפקד הסוללה, אני לא יודע אם הוא זוכר ואם הגדוד הזה יזכור בדיוק או המג"ד יזכור בדיוק שנהרג שם איזה חייל. אבל יכול להיות שבתחקיר טוב עם המצרים ואפשרות תחקיר חופשי כמו שאנחנו היינו עושים בצד שלנו אז כן אפשר להגיע ליותר אינדיקציה. בשטח עצמו קשה לי להניח שעוד אפשר למצוא משהו. לפי דעתי יש לזה תקווה אבל זה מאוד נתון לשיתוף פעולה של המצרים."

בימים האחרונים הודיע הנשיא מוברק על נכונותו להתיר לישראל לחדש את החיפושים אחר 19 נעדרי מלחמת יום הכיפורים.

סגן-אלוף שלומית, ראש ענף איתור נעדרים: "אנחנו לא הפסקנו לחפש אחריהם. אנחנו ממשיכים ואנחנו גם נמשיך הלאה. הנושא הזה זה נושא שעולה מידי פעם בשיחות עם המצרים לגבי נעדרים. הנושא הזה עולה גם בפגישות של שרים ואישים עם אישים מהעולם לגבי הנעת המצרים לעזור לנו באיתור הנעדרים. אנחנו לעולם לא סוגרים תיק. התיק יישאר פתוח עד שאנחנו נביא את החללים לקבר ישראל. הוא לעולם לא ייסגר."

מרדכי פאר: "אני רואה אותו תמיד כילד קטן, בתור צעיר. אני לא חולם עליו כבר רק על חייו. אני מדבר אתו וצוחק והוא מדבר אלי ואז טוב לי. אז טוב לי, אז אני רואה אותו, אז אני נמצא אתו אני מדבר אתו אז הוא מדבר אלי. להפך, כשאני מתעורר מחלום כזה אז באמת המציאות האיומה היא כאילו שהוציאו אותי מגן עדן. הזיות. כן. לפעמים אני ממש מקווה שאני אחלום. זה האמצעי היחיד לראות אותו. לשמוע אותו, אפילו לגעת."

מיכאל בן דרור: "זאת התחושה שתיארתי של הזחילה, של המוות הזוחל, שזה לאט-לאט חודר אליך, טיפין טיפין כמו מין עינוי סיני כזה עתיק וזה בעצם הייחוד. יש לזה יתרונות, לבשורת איוב שבאה כרעם פתאומי."

שולמית בן דרור: "שני אחוזים של תקווה, נגיד, שבכל זאת, אם הוא נעדר, שהוא באיזשהו מקום, שימצאו אותו או שמשוהו. זה ההיגיון לא תמיד עובד עם דברים כאלה."

מרדכי פאר: "אנחנו מצפים. אנחנו מצפים גם למשיח. ואם יופיע אני גם לא אתפלוא. אני אהיה מאושר שסוף-סוף הוא הופיע. וברגע שיופיע אני אדע שיש ניסים."